

**ՔՐԵԱԿԱՏԱՐՈՂԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/PENITENTIARY LAW/
УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО**

<https://doi.org/10.59546/18290744-2023.4-9-114>

ԱՐՓԻ ԼԱԶԱՐՅԱՆ

*ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ,
Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության քրեական
օրենսդրության, քրեակատարողական և պրոբացիայի ոլորտի քաղաքականության
մշակման վարչության, քրեական և քրեադատավարական
օրենսդրության մշակման բաժնի պետ,
Հայաստանի Հանրապետության ներքին գործերի նախարարության ոստիկանության
կրթահամալիրի ակադեմիայի քրեական իրավունքի և քրեաբանության ամբիոնի դասախոս*

ARPI LAZARYAN

*Applicant of the Faculty of Philology, Sociology and Law of the Republic Academy of Sciences,
Head of the Criminal Legislation Development Department of the Criminal legislation,
Penitentiary and Probation Policy Development division of the
Ministry of Justice of the Republic of Armenia,
Lecturer of the Chair of Criminal Law and Criminology of the Educational
Complex of the Ministry of interior of the Republic of Armenia*

АРПИ ЛАЗАРЯН

*Соискатель Института философии, социологии и права Национальной
академии наук Республики Армения,
Начальник отдела развития уголовного и уголовно-процессуального законодательства
Министерства Юстиции Республики Армения,
Лектор кафедры уголовного права и криминологии Образовательного Комплекса
Министерства внутренних дел Республики Армения*

**ԱՆՉԱՓԱՀԱՍ ԴԱՏԱՊԱՐՏՅԱԼՆԵՐԻ ՀԵՏ ՎԱՐՎԵՑՈՂՈՒԹՅԱՆ
ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՉԱՓՈՐՈՇԻՉՆԵՐԸ ԵՎ ԴՐԱՆՑ ԿԻՐԱՌՄԱՆ ՈՐՈՇ
ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ**

**INTERNATIONAL STANDARDS OF TREATMENT OF JUVENILE
CONVICTS AND SOME PROBLEMS OF THEIR APPLICATION IN THE
REPUBLIC OF ARMENIA**

**МЕЖДУНАРОДНЫЕ СТАНДАРТЫ ОБРАЩЕНИЯ С
НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИМИ ОСУЖДЕННЫМИ И НЕКОТОРЫЕ
ПРОБЛЕМЫ ИХ ПРИМЕНЕНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ**

Ներածություն

Սույն աշխատանքը նվիրված է անչափահասների հետ վարվեցողության հիմնական միջազգային ակտերի և ՀՀ ներպետական օրենսդրության համակարգային ու համադրված վերլուծությանը:

Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի (այսուհետ նաև՝ Օրենսգրք) 19-րդ հոդվածի կարգավորումների համաձայն՝ քրեական պատասխանատվության ենթակա է մեղսունակ ֆիզիկական անձը, որի 16 տարին լրացած է եղել հանցանքը կատարելու պահին, ինչպես նաև իրավաբանական անձը:

Օրենսգրքի 94-րդ հոդվածի համաձայն՝ քրեական օրենսգրքի իմաստով անչափահաս է համարվում հանցագործության պահին 14 տարին լրացած, սակայն 18 տարին չլրացած անձը:

Մինչույն ժամանակ, հարկ է նկատի ունենալ, որ հանցանքը կատարելու պահին 14 տարին լրացած անձին կարելի է պատասխանատվության ենթարկել միայն Օրենսգրքով նախատեսված կոնկրետ դեպքերում: Հանցագործությունների նշված խմբի առանձնացումը պայմանավորված է դրանց հանրային բարձր վտանգավորությամբ: Նշված շարքին են դասվում մարդու դեմ ուղղված մի շարք հանցագործություններ, օրինակ՝ սպանությունը:

Հիմնական հետազոտություն

Սույն նորմերի համադրությունից պարզ է դառնում, որ Հայաստանի Հանրապետությունում քրեական պատասխանատվության ենթակա է 16 տարին լրացած, իսկ որոշ դեպքերում նաև 14 տարին լրացած մեղսունակ ֆիզիկական անձը:

Հարկ է նկատի ունենալ, որ քրեական օրենսգրքի 5-րդ բաժնով առկա են կարգավորումներ, որոնք վերաբերում են անչափահասների քրեական պատասխանատվության առանձնահատկություններին, նրանց նկատմամբ նշանակվող պատժի տեսակներին և չափերին:

Մասնավորապես՝ նշված բաժնի կարգավորումների համաձայն՝ հանցանք կատարած անչափահասի նկատմամբ կարող են նշանակվել դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի միջոց, անվտանգության միջոց կամ պատիժ, իսկ դատարանի կողմից պատժից ազատվելու դեպքում նա կարող է տեղավորվել անչափահասների վերականգնողական հաստատությունում:

Ինչ վերաբերում է անչափահասի նկատմամբ կիրառվող պատժի նպատակներին, ապա օրենսդիրը սահմանել է, որ պատժի ընդհանուր նպատակներից բացի, հանցանք կատարած անչափահասի նկատմամբ նշանակվող պատժը նպատակ է հետապնդում ապահովելու նրա ֆիզիկական, հոգեկան, հոգևոր, բարոյական և սոցիալական բնականոն զարգացումը, դաստիարակելու նրան և պաշտպանելու այլ անձի բացասական ազդեցությունից:

Օրենսդիրը հստակեցրել է նաև անչափահասների նկատմամբ նշանակվող պատժի տեսակները և չափերը: Հատկանշական է այն, որ անչափահասների պատժի համակարգում ևս կատարվել է տարբերակում և առանձնացվել է անչափահասների 2 խումբ՝ 14-16 և 16-18 տարեկաններ: Հետաքրքրական է նաև այն, որ Օրենսգրքի 16-րդ գլխում, որտեղ սահմանված են անչափահասի նկատմամբ նշանակվող պատժի նպատակները անչափահասների հետ նախատեսված են նաև մինչև 21 տարեկան անձինք:

Բացի դրանից՝ օրենսդիրը սահմանել է նաև անչափահասների նկատմամբ նշանակվող պատժի նվազագույն և առավելագույն չափերը՝ նշելով, որ մինչև 16 տարին լրանալը հանցանք կատարած անչափահասի նկատմամբ նշանակվող պատժի նվազագույն և առավելագույն ժամկետը կամ չափը չի կարող գերազանցել սույն օրենսգրքի Հատուկ մասի համապատասխան հոդվածով կամ հոդվածի մասով նախատեսված պատժի նվազագույն և առավելագույն

Ժամկետի կամ չափի մեկ երրորդը: 16-ից մինչև 18 տարին լրանալը հանցանք կատարած անչափահասի նկատմամբ նշանակվող պատժի նվազագույն և առավելագույն ժամկետը կամ չափը չի կարող գերազանցել քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասի համապատասխան հոդվածով կամ հոդվածի մասով նախատեսված պատժի նվազագույն և առավելագույն ժամկետի կամ չափի մեկ երկրորդը:

Ինչպես արդեն նշվել է, նոր քրեական օրենսգրքը սահմանել է, որ անչափահասի նկատմամբ նշանակվող պատժը՝ պատժի հիմնական նպատակներից զատ նաև նպատակ է հետապնդում ապահովելու անչափահասի ֆիզիկական, հոգեկան, հոգևոր, բարոյական և սոցիալական բնականոն զարգացումը, դաստիարակելու նրան և պաշտպանելու այլ անձի բացասական ազդեցությունից: Նշված կարգավորման նախատեսումը, ըստ էության, «երեխայի լավագույն շահը» ապահովելուն միտված կարգավորում է, ինչն անմիջականորեն բխում է ինչպես Երեխայի իրավունքների մասին կոնվենցիայից, այնպես էլ Պեկինյան կանոններից¹:

Միևնույն ժամանակ, քրեական դատավարության և քրեակատարողական օրենսգրքերով համապատասխանաբար նախատեսված են անչափահասների մասնակցությամբ իրականացվող քննչական և դատավարական վարույթների առանձնահատկությունները և վերջիններիս պատժի կրման կարգի և պայմանների առանձնահատկությունները:

Վերոգրյալ իրավակարգավորումների համադրված և համակարգված վերլուծության հիման վրա կարող ենք գալ այն եզրահանգմանը, որ օրենսդիրը՝ պայմանավորված անձի տարիքի հետ կապված առանձնահատկություններով, տարբերակված մոտեցում է նախատեսել վերջիններիս համար, մասնավորապես՝ նախատեսելով, որ ազատության զրկման հետ կապված պատժատեսակներն անչափահասի նկատմամբ կարող են կիրառվել որպես բացառիկ միջոց: Հարկ է արձանագրել, որ նման մոտեցումն առկա է նաև իրավակիրառ պրակտիկայում, որի մասին են վկայում վերլուծված վիճակագրական տվյալները: Առկա վիճակագրական տվյալների համաձայն՝ տարեցտարի կրճատվում է անչափահասների նկատմամբ ազատությունից զրկելու հետ կապված պատժատեսակների և խափանման միջոցների թիվը (տես՝ աղյուսակ 1):

Աղյուսակ 1

Տարեթիվ	Անչափահաս դատապարտյալ	Անչափահաս կալանավորված անձ
2015	3	7
2016	3	10, որից 1-ը իգական սեռի
2017	2	2
2018	-	2
2019	1 (18 տարին լրացած)	8
2020	1 (18 տարին լրացած)	5
2021	-	8
2022	-	4 արական սեռի, որից՝ 3-ը 18 տարին լրացած, 1 անչափահաս
2023 թվականի հուլիսի 13-ի դրությամբ	-	2 (18 տարին լրացած)

¹ Տես՝ «ՀՀ քրեական օրենսգրքիում տեղ գտած հայեցակարգային մոտեցումների և նոր ինստիտուտների մեկնաբանման ուղեցույց» 2022 թվական, էջ 169:

Պրորբացիայի ծառայությունից ստացված տվյալների համաձայն ևս անչափահաս շահառուների թիվը նվազել է, մասնավորապես՝ 2020 թվականին Պրորբացիայի ծառայությունում եղել է թվով 29 անչափահաս շահառու, 2021 թվականին՝ 14, 2022 թվականին՝ 15, իսկ 2023 թվականին՝ 18:

Բարձրագույն դատական խորհրդի աշխատակազմ՝ Դատական դեպարտամենտից ստացված տվյալների համաձայն՝ 2020 թվականին քննվել է անչափահասների վերաբերյալ 53 քրեական գործ, 2021 թվականին՝ 26, իսկ 2022 թվականին՝ 35:

Անհերքելի է այն փաստը, որ անչափահասների նկատմամբ նշանակվող պատժի, դրա կրման կարգի և պայմանների, ինչպես նաև պատժի կրման ընթացքում դատապարտյալների հետ վարվեցողության միջազգայնորեն ընդունված կանոնները մեծ դեր ունեն վերջիններիս վերասոցիալականացման գործընթացում: Անչափահաս դատապարտյալների հետ վարվեցողությանը նվիրված են թե՛ ընդհանուր, թե՛ հատուկ բնույթի մի շարք միջազգային իրավական ակտեր:

Ընդհանուր բնույթի միջազգային ակտերը, թեև վերաբերում են հասարակական հարաբերությունների տարբեր կողմերին, բայց դրանցից մի շարք ակտեր պարունակում են անչափահասներին վերաբերելի կետեր: Դրա վառ օրինակն է Քաղաքացիական ու քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիրը (այսուհետ նաև՝ Դաշնագիր), որի համաձայն՝ յուրաքանչյուր երեխա, առանց ռասայի, մաշկի գույնի, սեռի, լեզվի, կրոնի, ազգային կամ սոցիալական ծագման, գույքային վիճակի կամ ծննդի հատկանիշով որևէ խտրականության, իրավունք ունի իր ընտանիքի, հասարակության և պետության կողմից պաշտպանության այնպիսի միջոցների, որոնք անհրաժեշտ են նրան որպես մանկահասակի: Դաշնագիրը պարունակում է նաև դրույթներ, որոնք վերաբերում են քրեական հետապնդման ենթարկվող անչափահասներին: Դաշնագրի 10-րդ հոդվածի համաձայն՝ անչափահաս մեղադրյալներն առանձնացվում են չափահասներից և ամենակարճ ժամկետում հասցվում են դատարան՝ որոշում կայացնելու համար:

Պատժական համակարգով ձերբակալվածների համար նախատեսվում է ռեժիմ, որի էական նպատակը նրանց ուղղումն է և սոցիալական վերադաստիարակությունը: Անչափահաս իրավախախտողներն առանձնացվում են չափահասներից, և նրանց տրվում է իրենց տարիքին ու իրավական կարգավիճակին համապատասխանող ռեժիմ: Անչափահասների նկատմամբ դատավարությունը պետք է այնպիսին լինի, որպեսզի հաշվի առնվեն նրանց տարիքը և նրանց վերադաստիարակությանն աջակցելու ցանկալիությունը:

Հատուկ նշանակության միջազգային ակտերից կարելի է առանձնացնել Երեխայի իրավունքների մասին կոնվենցիան, որը ընդունվել է ՄԱԿ-ի գլխավոր ասամբլեայի կողմից 1989 թվականի նոյեմբերի 20-ին: Այս միջազգային համաձայնագիրը Հայաստանը վավերացրել է 1992 թվականին:

Հատուկ նշանակության կարևորագույն փաստաթղթերից է Անչափահասների գործերով արդարադատության իրականացման ՄԱԿ-ի նվազագույն ստանդարտ կանոնները (Պեկինյան կանոններ), որոնք հաստատվել են ՄԱԿ-ի գլխավոր ասամբլեայի կողմից 1985 թվականի նոյեմբերի 29-ին²:

Պեկինյան կանոնները սահմանում են իրավախախտ անչափահասների հետ վարվեցողության հիմնական կանոնները:

Կանոնների Պեկինյան անվանումը կապված է այն հանգամանքի հետ, որ Կանոնների նախագիծը 1985 թվականի օգոստոսի 26-ի սեպտեմբերի 6-ը Միլանում (Իտալիա) կայացած

² <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=18505> (18.06.2023թ.)

Հանցագործությունների կանխարգելմանը և իրավախախտների հետ վարվելաձևին նվիրված ՄԱԿ-ի յոթերորդ կոնգրեսին էր ներկայացվել Միջտարածաշրջանային նախապատրաստական խորհրդակցության միջոցով, որը տեղի էր ունեցել 1984 թվականի մայիսի 14-18-ը Պեկինում:

Պեկինյան կանոններում նշված է, որ դրանց համար հիմք են հանդիսացել Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիրը, Քաղաքացիական ու քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիրը, Տնտեսական, սոցիալական ու մշակութային կանոնների մասին միջազգային դաշնագիրը, ինչպես նաև մարդու իրավունքների մասին մյուս միջազգային փաստաթղթերը, որոնք վերաբերում են երիտասարդության իրավունքներին:

Քրեական արդարադատության ոլորտում անչափահասների իրավունքների պաշտպանության հատուկ տեսակի կարևորագույն փաստաթղթերից է հանդիսանում Ազատությունից զրկված անչափահասների պաշտպանության վերաբերյալ ՄԱԿ-ի կանոնները (Հավանայի կանոններ), որոնք ընդունվել են 1990 թվականի դեկտեմբերի 14-ին ՄԱԿ-ի գլխավոր ասամբլեայի կողմից:

Հավանայի կանոնները ևս, վկայակոչելով բանտարկյալների հետ վարվեցողության մի շարք միջազգային փաստաթղթեր, մասնավորապես՝ Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիրը, Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիրը, Խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի և պատժի կանխարգելման մասին կոնվենցիան, Երեխայի իրավունքների մասին կոնվենցիան, ինչպես նաև երեխաների բարեկեցությանն ու պաշտպանությանը վերաբերող միջազգային այլ փաստաթղթերը, ի գիտություն ընդունելով նաև Բանտարկյալների հետ վարվեցողության նվազագույն ստանդարտ կանոնները, Ազատագրված կամ կալանավորված բոլոր անձանց պաշտպանության սկզբունքների ժողովածուն, որը հավանության է արժանացել Գլխավոր Ասամբլեայի կողմից (43/173, 1988թ. դեկտեմբերի 9), վկայակոչելով Անչափահասների գործերով արդարադատության իրականացման ՄԱԿ-ի նվազագույն ստանդարտ կանոնները, ՄԱԿ-ի յոթերորդ համագումարի 21-րդ բանաձևը՝ իրավախախտների նկատմամբ վերաբերմունքի և հանցավորության կանխարգելման մասին, որով համագումարը կոչ է արել ՄԱԿ-ին՝ մշակել ազատությունից զրկված անչափահասների պաշտպանության վերաբերյալ կանոնները, նշել է, որ ՄԱԿ-ը հայտնել է իր մտահոգությունը այն պայմանների և հանգամանքների մասին, որոնց դեպքում անչափահասներն ամբողջ աշխարհում զրկվում են ազատությունից: Գիտակցելով, որ ազատագրված արդյունքում անչափահասները դառնում են խիստ խոցելի՝ չարաշահումների, վիկտիմիզացիայի և իրավունքների խախտման առումով, ՄԱԿ-ը նաև մտահոգություն է հայտնել, որ մի շարք համակարգերում տարբերություն չի դրվում չափահասների և անչափահասների միջև՝ արդարադատության իրականացման տարբեր փուլերում, և այդ պատճառով անչափահասները չափահասների հետ պահվում են բանտերում կամ ուղղիչ հաստատություններում, որը, ըստ ՄԱԿ-ի, պետք է միշտ կիրառվի որպես ծայրահեղ միջոց և հնարավորինս կարճ ժամկետով, միաժամանակ հաշվի առնելով, որ ազատագրված անչափահասներն իրենց բարձր խոցելիության պատճառով հատուկ ուշադրության և պաշտպանության կարիք ունեն:

Մանրամասն վերլուծելով անչափահասներին վերաբերելի միջազգային ակտերը՝ կարելի է եզրահանգել, որ դրանց հիմքում դրված են մի քանի հիմնական սկզբունքներ, որոնց կատարման միջոցով հնարավոր է իրականացնել անչափահաս իրավախախտի դեպի հասարակություն վերադարձի (վերաինտեգրման) և վերասոցիալականացման գործընթացը: Ի տարբերություն չափահասի՝ անչափահաս անձի վերասոցիալականացման և վերաինտեգրման

գործընթացն ունի իր առանձնահատկությունները, որոնք մանրամասն վերլուծված և արտահայտված են միջազգային փաստաթղթերում: Անժխտելի է, որ անչափահասների հասարակություն վերադարձի և հետագայում նրա կողմից հանցագործությունների կանխարգելման հարցում անգնահատելի է կրթության իրավունքի պատշաճ իրականացման գործընթացի ապահովումը:

«Երեխայի իրավունքների մասին» ՄԱԿ-ի կոնվենցիայի 28-րդ հոդվածով մասնակից երկրներին կոչ է արվում ճանաչել կրթություն ստանալու՝ երեխայի իրավունքը, խրախուսում է կրթության տարբեր տեսակների, այդ թվում՝ մասնագիտական կրթության կազմակերպումը և կրթության վերաբերյալ տեղեկատվության մատչելիությունը բոլոր երեխաների համար:

Կրթության իրավունքն ամրագրված է այնպիսի հիմնարար փաստաթղթում, ինչպիսին է «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի արձանագրությունը, որի 2-րդ հոդվածը սահմանում է, որ «Ոչ ոքի չի կարելի մերժել կրթության իրավունքը: Պետությունը, կրթության և ուսուցման բնագավառում իր ստանձնած ցանկացած գործառույթ իրականացնելիս հարգում է ծնողների՝ զավակների համար իրենց կրոնական ու փիլիսոփայական համոզումներին համապատասխան կրթություն և ուսուցում ապահովելու իրավունքը»:

Հանցավորության կանխարգելման և իրավախախտների նկատմամբ վերաբերմունքի հարցերով 1955 թվականին Ժնևում կայացած ՄԱԿ-ի առաջին կոնգրեսում առանձին բանաձևով ընդունվեցին Բանտարկյալների հետ վարվեցողության նվազագույն ստանդարտ կանոնները: Չնայած այս փաստաթղթի պատկառելի «տարիքին»՝ այն շարունակում է արդիական մնալ, և դրանից հետո ընդունված շատ փաստաթղթեր հղում են կատարում այս կանոններին կամ բխում են դրանցից: Նվազագույն ստանդարտ կանոնների 77-րդ կանոնը սահմանում է, որ բանտարկյալների որոշակի խմբերի համար (այդ թվում՝ անչափահասների) ուսուցումը պետք է պարտադիր համարվի, և բանտային վարչակազմերը պարտավոր են առանձնակի ուշադրություն դարձնել այդ հանգամանքին, ինչպես նաև այն հանգամանքին, որ բանտերում կազմակերպվող կրթությունն ու ուսուցումը հնարավորինս նույնական լինեն բանտից դուրս կազմակերպվող կրթության հետ՝ ազատվելուց հետո ուսումն անարգել շարունակելու նկատառումներից ելնելով:

Պեկինյան կանոններում ընդգծվում է, թե իրավախախտում կատարած անչափահասներին հասարակությունում վերաինտեգրելու և հետագա հանցավորությունը կանխարգելելու գործում կարևոր են նաև սոցիալական կառույցների (ընտանիք, դպրոց և այլն) ներգրավումը և մասնագիտական կրթության ու աշխատանքի կազմակերպումը: Մասնավորապես՝ սահմանված է, որ ազատությունից զրկված լինելու ժամանակահատվածում անչափահասները պետք է ստանան խնամք, պաշտպանություն և անհրաժեշտ այլ անհատական օժանդակություն՝ սոցիալական, կրթական, մասնագիտական ուսուցման, հոգեբանական և այլն, որոնք անհրաժեշտ են՝ նրանց տարիքի, սեռի և անձնական հատկանիշների առումով: Անհրաժեշտ է ջանք գործադրել անչափահաս իրավախախտներին այնպիսի աջակցություն ցուցաբերելու համար, որն անհրաժեշտ է վերականգնման գործընթացը խթանելու համար (կանոն 1.3, 13.5, 25.1 և այլն):

Պեկինյան կանոններով ձևակերպված է նաև անչափահասներին փակ հաստատություններում պահելու նպատակը, այն է՝ տրամադրել խնամք, պաշտպանություն, կրթություն և մասնագիտական հմտություններ՝ հետագայում հասարակությունում սոցիալապես արդյունավետ դեր ստանձնելուն նպաստելու համար (կանոն 26.1):

Այս կանոններով մի կարևոր շեշտադրում ևս արվում է, որը հատկապես կիրառելի է հա-

յաստանյան համատեքստում: Խոսքը փակ հաստատություններում գտնվող անչափահասներին պատշաճ կրթություն և մասնագիտական ուսուցում ապահովելու հարցում միջգերատեսչական համագործակցության մասին է (կանոն 10.3):

«Անչափահասների շրջանում հանցավորության կանխարգելման մասին ՄԱԿ-ի ուղենիշները» (այսուհետ՝ Ռիադյան ուղենիշներ) և անդրադառնում են այդ խնդիրներին: Այս փաստաթղթի հիմնարար սկզբունքներում ևս ընդգծվում է կրթության, մասնավորապես՝ մասնագիտական ուսուցման կարևորությունը հանցագործությունները և կրկնահանցագործությունները կանխարգելելու գործում: Նշվում է, որ սոցիալականացման գործընթացում բոլոր երեխաների բարեհաջող ինտեգրումն ապահովելու համար շեշտն անհրաժեշտ է դնել կանխարգելման քաղաքականության վրա, հատկապես ընտանիքի, համայնքի, դպրոցների ներգրավման, մասնագիտական ուսուցման և այլ միջոցներով:

Մեկ այլ փաստաթուղթ՝ Ազատությունից զրկված անչափահասների պաշտպանության մասին ՄԱԿ-ի կանոնները, հասարակությունում վերաինտեգրելը համարում է անչափահասների գործերով արդարադատության հիմնական սկզբունքներից մեկը՝ նշելով, որ հարկավոր է երաշխավորել իրավունքների որոշակի ամբողջության իրականացումը՝ ապահովելու համար անչափահասների ֆիզիկական հուզական ու բարոյական զարգացումը: Եվ որպես այդ իրավունքներից մեկը հիշատակվում է կրթությունը հնարավորինս շարունակելու և մասնագիտական ուսուցում ստանալու իրավունքը: Ընդ որում, հատուկ նշվում է, որ մասնագիտական ուսուցումը պետք է տրամադրվի այնպիսի բնագավառներում, որոնք նրան հետագայում աշխատանք գտնելու հնարավորություն կընձեռեն: Այլ պահանջներ ևս սահմանված են, մասնավորապես՝ անչափահասները պետք է մասնագիտություն ընտրելու հնարավորություն ունենան: Մասնագիտական ուսուցումը պրակտիկային զուգահեռ իրականացնելու առումով, կանոնները սահմանում են, որ անչափահասները պետք է կարողանան աշխատել այդ մասնագիտությամբ, և, հնարավորության դեպքում, այդ աշխատանքը պետք է կազմակերպվի համապատասխան համայնքում: Ընդ որում, ցանկացած աշխատանք, որ կառաջարկվի անչափահասներին, պետք է պատշաճ վարձատրվի, սակայն չպետք է որևէ երրորդ կողմի օգտին շահույթ հետապնդի (38-46-րդ կանոններ):

2006 թվականին Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի Rec(2006)2 հանձնարարականով հաստատվեցին վերանայված Եվրոպական բանտային կանոնները, որոնց 25.1-28.7-րդ հոդվածներով սահմանված է, որ յուրաքանչյուր բանտում պետք է ապահովվի յուրաքանչյուր բանտարկյալի՝ հնարավորինս համապարփակ կրթական այնպիսի ծրագրերից օգտվելու իրավունքը, որոնք համապատասխանում են նրա կարիքներին ու նախընտրություններին: Կանոններով սահմանված է, որ առանձնակի ուշադրություն պետք է դարձվի երիտասարդ բանտարկյալների կրթությանը:

Առաջնահերթությունը պետք է տրվի ոչ տառաճանաչ կամ տարրական կամ մասնագիտական կրթություն չունեցող բանտարկյալներին:

Բանտարկյալների կրթությունը հնարավորինս պետք է ինտեգրված լինի երկրում ձևավորված կրթական և մասնագիտական ուսուցման համակարգին, որպեսզի ազատվելուց հետո բանտարկյալները կարողանան անարգել շարունակել կրթությունն ու մասնագիտական ուսուցումը, ինչպես նաև պետք է հնարավորինս կազմակերպվի բանտից դուրս գտնվող կրթական հաստատությունների հովանու ներքո:

1989 թվականին Հանցավորության հարցերով եվրոպական կոմիտեն (CDPC) ծավալուն զեկույց ներկայացրեց՝ «Կրթությունը բանտում» (Education in Prison) խորագրով, որն անդրադառնում է բանտային կրթության նպատակներին, բանտային համակարգում կրթության զբա-

ղեցրած տեղին, մասնագիտական ուսուցմանը և այլ խնդիրների: Ձեկույցի լույս ընծայումից հետո Եվրոպայի խորհուրդը 17 հանձնարարական հրապարակեց (Recommendation R(89) 12)³՝ անդամ երկրներին կոչ անելով բանտային կրթության հետ կապված գործունեության ընթացքում հաշվի առնել դրանք՝ Հանձնարարականներով ընդունվում է, որ կրթության իրավունքը հիմնարար է և կարևոր՝ մարդու և հասարակության զարգացման գործում, որ բանտարկյալների մեծ մասն ուսուցման բացասական փորձառություն է ունեցել նախկինում, որ բանտերում կազմակերպվող կրթությունն օգնում է բանտարկության պայմանները մեղմելու և դրանք առավել մարդասեր դարձնելու գործում, որ բանտերում ուսուցման կազմակերպումը նպաստում է մարդուն հասարակություն վերադարձնելուն և այլն³:

Եզրակացություն

Վերոգրյալ ակտերի համադրված վերլուծությունից ակնհայտ է, որ դատապարտյալի՝ առհասարակ, իսկ առավելապես անչափահաս դատապարտյալի վերասոցիալականացման և վերաինտեգրման հարցում միջազգային ակտերը ահռելի դեր են հատկացնում կրթությանն և աշխատանքին, սակայն Արդարադատության նախարարության «Աբովյան» քրեակատարողական հիմնարկում (ներկայումս հանդիսանում է միակ քրեակատարողական հիմնարկը, որտեղ պատիժ են կրում անչափահաս դատապարտյալները) մեր կողմից իրականացված հետազոտությունները վկայում են, որ թեև պետությունն օրենսդրական մակարդակում փորձել է լուծել անչափահաս դատապարտյալների կրթության իրավունքի պատշաճ իրականացումը, բայց այնուամենայնիվ գործնականում առկա են մի շարք լրջագույն խնդիրներ՝ սկսած ուսուցիչների ներգրավվածության ապահովումից և ավարտելով վերջիններիս համար հատուկ կրթական ծրագրերին մշակման անհրաժեշտությամբ: Հաշվի առնելով այն, որ ազատությունից զրկված անչափահաս անձինք հանդիսանում են որոշակի վարքային խանգարում ունեցող, ուստի նրանց դաստիարակումը և հասարակություն վերադարձը ավելի բարդ և տարբերվող գործընթաց է: Հետևաբար, մշտապես և կտրուկ զարգացող հասարակական հարաբերությունների պայմաններում բոլոր շահագրգիռ կառույցները, հասարակական կազմակերպությունները հսկայական անելիքներ ունեն ինչպես միջազգայնորեն ստանձնած պարտավորությունների հնարավորինս ամբողջ ծավալով կյանքի կոչելու և անչափահասների արդարադատության ոլորտը բարեփոխելու և կատարելագործելու առումով:

Annotation. It should be noted that the fight against crime is one of the most important directions of the state's international cooperation. At the same time, it should be noted that the mentioned cooperation with international structures is carried out within the framework of relevant legal acts, a part of which is the acts related to the treatment of minors. The article is generally devoted to international standards of treatment of juvenile convicts. The research was carried out based on the analysis of the available statistical data and although we can state that the number of punishments and sanctions related to the deprivation of liberty for minors has decreased, but the level of juvenile delinquency may also increase along with the current increase in crime. Due to the above circumstances, an attempt was made by the author to combine and compare internationally defined standards and domestic legislation.

Аннотация. Принимая во внимание тот факт, что борьба с преступностью является одним из важнейших направлений международного сотрудничества государства, следует отметить, что упомянутое сотрудничество с

³ «Անչափահաս ազատազրկվածների կրթությունը և մասնագիտական ուսուցումը» Սոցիալական արդարություն ՀԿ, 2011 (https://www.moj.am/storage/uploads/Report_Final_OSCE_Educ._research.pdf)

международными структурами осуществляется в рамках соответствующих правовых актов, частью которых являются акты, связанные с обращением с несовершеннолетними. Данная статья в целом посвящена международным стандартам обращения с несовершеннолетними осужденными. Исследование проведено на основе анализа имеющихся статистических данных, и несмотря на то, что мы можем констатировать, что количество наказаний и санкций, связанных с лишением свободы для несовершеннолетних, уменьшилось, уровень преступности несовершеннолетних также может увеличиться вместе с нынешним ростом преступности. В связи с вышеизложенными обстоятельствами нами была предпринята попытка объединить и сопоставить международно-правовые нормы и национальное законодательство.

Բանալի բառեր - Անչափահաս, դատապարտյալ, կրթություն, քրեակատարողական հիմնարկ, միջազգային ակտեր, պատիժ, հարկադրանքի միջոց:

Keywords: Juvenile, convict, education, prison, international acts, punishment, means of coercion.

Ключевые слова: несовершеннолетний, осужденный, образование, уголовно-исправительное учреждение, международные акты, наказание, мера принуждения.

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. «ՀՀ քրեական օրենսգրքում տեղ գտած հայեցակարգային մոտեցումների և նոր ինստիտուտների մեկնաբանման ուղեցույց» 2022 թվական,
2. «Անչափահաս ազատազրկվածների կրթությունը և մասնագիտական ուսուցումը» Սոցիալական արդարություն ՀԿ, 2011,
3. Усик Д. В. Международно-правовые стандарты по обращению с осужденными и проблемы их отражения в законодательстве об исполнении наказания в виде лишения свободы. М., 1993,
4. Федосеева Г. Ю. Международно-правовые вопросы защиты осужденных, 1994,
5. Международные акты о правах человека. Сборник документов. М., 2000,
6. Городинец Ф. М. Международно-правовые стандарты обращения с осужденными и проблемы их реализации в Российской Федерации. Санкт-Петербург, 2003,
7. Անչափահասների գործերով արդարադատության ոլորտի միջազգային փաստաթղթերի ժողովածու (<https://rm.coe.int/16806f405a>)

Լազարյան Ա. - ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ, Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության քրեական օրենսդրության, քրեակատարողական և պրոբացիայի ոլորտի քաղաքականության մշակման վարչության, քրեական և քրեադատավարական օրենսդրության մշակման բաժնի պետ, Հայաստանի Հանրապետության ներքին գործերի նախարարության ոստիկանության կրթահամալիրի ակադեմիայի քրեական իրավունքի և քրեաբանության ամբիոնի դասախոս, էլ.փոստ՝ Lazaryan.arpi@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 08.09.2023 թ., տրվել է գրախոսության 08.09.2023, երաշխավորվել է ՀՀ ՆԳՆ ոստիկանության կրթահամալիրի ակադեմիայի քրեական իրավունքի և քրեաբանության ամբիոնի պետ, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ, ոստիկանության փոխգնդապետ Հ. Խաչատրյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 02.10.2023 թ.: